

Акімова А. О.,

аспірантка кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

СУТНІСТЬ СПАДКОВОГО ПОЗОВУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СПРАВ ЩОДО СПАДКУВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена питанням визначення сутності спадкових позовів, виокремлення особливостей позовів у справах щодо спадкування від Розширено перелік ознак спадкового позову, до якого увійшли час пред'явлення позову (лише після відкриття спадщини), спеціальна дія норм, що регулюють такі відносини у часі (на час відкриття спадщини), розгляд судами винятково в порядку цивільного судочинства, можливість подання лише в межах спадкових правовідносин. Фактичною підставою спадкового позову є спір про право, який виник зі спадкових відносин. Позовна заява у спадкових справах може бути подана учасником спадкових відносин, його представником та особами, які діють на захист прав, свобод та його інтересів. Спадковий позов може бути подано лише до суду першої інстанції. Спадковий позов є процесуальною передумовою відкриття провадження по спадковій справі та подання зустрічного позову. Обов'язково повинно бути зазначено предмет та підставу спадкового позову. Визначено, що спадковий позов – це заявлена до суду вимога особи (учасника спадкових відносин), яка вважає, що при переході прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) її права, свободи або інтереси були порушені, не визнані або оспорені. Доведено, що на спадкові позови поширюється структура звичайних позовів, що включає такі три елементи: предмет позову, підстави позову, зміст позову. Класифіковано спадкові позови за різними критеріями, серед яких вид спадкування, склад спадщини, етап процедури спадкування тощо.

Ключові слова: спадковий позов, судові справи щодо спадкування, позовне провадження, процесуальні особливості.

Постановка проблеми. Справи щодо спадкування можуть розглядатися судом у порядку позовного або окремого провадження. Вичерпний перелік спадкових справ, які потрібно розглядати за правилами позовного провадження, теоретично виокремити неможливо через особливості відповідних правовідносин. Однак залежно від категорії спадкової справи практичну значимість матиме визначення особливостей складу учасників судового процесу, доказів, які повинні бути дослідженими, правил обчислення процесуальних строків та інших особливостей судового розгляду певної категорії справ.

Неоднозначність судової практики розгляду спорів, що виникають із спадкових правовідносин, актуалізує питання теоретичного вивчення проблем процесуального розгляду такої категорії справ наукою цивільного права. Попри значний інтерес до питань спадкових позовів таких вчених, як І. Завгородня, І. Кучеренко, Л. Козловська, О. Печений питання застосування особливостей природи спадкових позовів для класифікації справ щодо спадкування раніше не піднімалося. Саме тому

мета нашого дослідження полягає у визначенні сутності і видів позовів у справах, які виникають із спадкових правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відкриття провадження у всіх без винятку справах щодо спадкування, які суд розглядає за правилами позовного провадження, здійснюється на підставі позовної заяви (спадкового позову), поданої й оформленої в порядку, встановленому ЦПК України. Така заява є свідченням наявності спору про право у спадкових правовідносинах (спадкового спору).

На думку І.М. Завгородньої, спадковий позов – це матеріально-правова вимога спадкоємця або іншої зацікавленої особи, пред'явлена до суду після відкриття спадщини у визначеній законом процесуальній формі, що впливає зі спадкових правовідносин та підлягає розгляду винятково в порядку цивільного судочинства. Учена виділяє такі ознаки спадкового позову:

- 1) спадковий позов може бути пред'явлений до суду лише після відкриття спадщини;
- 2) закон, що підлягає застосуванню під час розгляду спадкового позову, визначається на час відкриття спадщини;
- 3) спадковий позов підлягає розгляду судами винятково у порядку цивільного судочинства;
- 4) спадковий позов може бути поданий виключно в межах спадкових правовідносин [2, с. 196].

Авторка не проводить розмежування справ щодо спадкування за критерієм можливості їх розгляду судом за правилами позовного провадження та в окремому провадженні. Відповідно до норм цивільного та цивільно-процесуального законодавства необхідним є виокремлення ознак спадкового позову, які впливають із його елементів. Спадковий позов є процесуальною підставою розгляду справи про спадкування за правилами позовного провадження, а його особливості можуть бути критерієм класифікації судових справ щодо спадкування.

Ю.В. Іваненко, С.І. Пуль, Є.О. Харитонов, М.С. Шакар'ян стверджують, що елементи позову є ознаками, що визначають окремий позов і відрізняють його від будь-якого іншого позову, тобто елементи позову індивідуалізують позов [3; 5; 11; 1].

Хоча в науці цивільного процесуального права немає єдиної думки щодо сутності складових частин позову, однак можна констатувати, що кожний позов складається з трьох таких елементів: предмета позову, підстави позову, змісту позову.

Предметом спадкового позову може бути таке:

- визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину;
- усунення від права на спадкування;
- зміна черговості одержання права на спадкування;
- тлумачення заповіту;
- визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини;

- визнання права власності на спадкове майно;
- визнання права власності в порядку спадкування за законом тощо.

Необхідно зазначити, що спадкові справи можуть бути класифікованими залежно від предмета спадкового позову.

Спадковий позов урегульовано нормами спадкового права. Що стосується розрізнення предмета позову та матеріального об'єкта позову, то, наприклад, у позові про розподіл та перерозподіл спадщини між спадкоємцями предметом позову будуть спірні правовідносини – право на визначену частину спадщини, а об'єктом позову – спадщина.

Матеріально-правова вимога позивача повинна опиратися на підставу позову. Підставою позову визнають обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги (ст. 119 ЦПК України). Цими обставинами можуть бути лише юридичні факти, тобто такі факти, які тягнуть за собою певні правові наслідки, якими є виникнення, зміна чи припинення правовідносин. Тому підставою позову не можуть бути обставини, що є доказами у справі. З ними закон не пов'язує виникнення, зміну або припинення прав чи обов'язків. Вони лише підтверджують наявність чи відсутність юридичних фактів, які є підставою позову. До складу підстави позову може входити як один, так і декілька юридичних фактів. Однак для обґрунтування вимоги позивач повинен наводити завжди повний комплекс фактів. Відсутність одного з них може зробити вимогу необґрунтованою [11].

Крім предмета та підстави спадкового позову, можна виокремити ще зміст позову. Зміст позову – це частина позову, яка відображає вид судового захисту, а саме – звернену до суду вимогу про здійснення певних дій, пов'язаних із застосуванням конкретних способів захисту порушеного, оспорюваного чи невизнаного права.

Відповідно до ч. 2 ст. 16 ЦК України, способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути такі:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення стану, який існував до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльність органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес в інший спосіб, який встановлено договором або законом.

З огляду на зазначене спадкові позови залежно від способу захисту цивільних прав та інтересів (від змісту позову) можуть бути відповідно класифіковані, оскільки може бути застосовано будь-який вид судового захисту.

Отже, спадковий позов – це заявлена до суду вимога особи (учасника спадкових відносин), яка вважає, що при переході прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців), її права, свободи або інтереси були порушені, не визнані або оспорені.

До ознак спадкового позову можна віднести такі:

- 1) фактичною підставою спадкового позову є спір про право, який виник зі спадкових відносин;
- 2) позовна заява у спадкових справах може бути подана учасником спадкових відносин, його представником та особами, які діють на захист прав, свобод та його інтересів;
- 3) спадковий позов може бути подано лише до суду першої інстанції;
- 4) спадковий позов є процесуальною передумовою відкриття провадження по спадковій справі та подання зустрічного позову;
- 5) обов'язково повинно бути зазначено предмет та підставу спадкового позову.

Крім градації спадкових справ, яку було запропоновано залежно від структурних елементів позову, слід класифікувати спадкові спори на основі тих критеріїв, які мають вагоме значення для встановлення особливостей судового розгляду зазначеної категорії справ.

Отже, можна виокремити такі спадкові спори залежно від виду спадкування:

- 1) спадкові спори, які виникли із відносин спадкування за заповітом;
- 2) спадкові спори, які виникли із відносин спадкування за законом.

Залежно від складу спадщини можна виокремити такі спори:

- щодо спадкування права на земельну ділянку;
- щодо спадкування частки у праві спільної сумісної власності;
- щодо спадкування права на вклад у банку (фінансовий установи);
- щодо спадкування права на одержання страхових виплат (страхового відшкодування);
- щодо спадкування права на відшкодування збитків, моральної шкоди та сплати штрафу;
- спадкування обов'язку відшкодувати майнову шкоду (збитки) та моральну шкоду, яка була завдана спадкодавцем.

Спадкування є процедурою, а не сталим явищем. Після смерті особи (спадкодавця) можна виокремити етапи переходу прав та обов'язків спадщини до інших осіб (спадкоємців). У лексичному значенні поняття «процедура» визначається як будь-яка тривала, послідовна справа, порядок; встановлена, прийнята послідовність дій для здійснення або оформлення чого-небудь; офіційний порядок дій, виконання, обговорення.

Що стосується процедури у сфері спадкових правовідносин, тобто процедури в її правовому значенні, то послідовні дії, які становлять процедуру, повинні бути такими:

- врегульованими нормами спадкового права;
- спрямованими на досягнення певного правового результату – отримання спадщини та розпорядження нею.

Також можна виокремити процедуру спадкування за законом та процедуру спадкування за заповітом.

Залежно від етапу процедури спадкування за законом, на якому виник спір про право, спадкові спори можна класифікувати на такі типи:

- 1) ті, які виникають після відкриття спадщини, але до її прийняття. Прикладом цієї категорії справ є справи щодо визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини. Так, Хмельницьким міськрайонним судом

Вінницької області під час вирішення спадкової справи з вказаним предметом позову було досліджено позовні вимоги позивача, у якого помер син. Після його смерті відкрилася спадщина на належне йому майно. За життя спадкодавцем не був складений заповіт. Крім позивача, інших спадкоємців за законом чи заповітом немає, що підтверджується довідкою. Як єдиний спадкоємець за законом позивач з заявою про прийняття спадщини до нотаріальної контори не звертався, оскільки у нього не було коштів, та вважав, що фактично прийняв спадщину, оскільки вступив у володіння та управління спадковим майном, несе витрати по його утриманню та використовує його за призначенням. А тому позивач просив визначити йому додатковий строк для прийняття спадщини за законом. Дослідивши матеріали справи, суд встановив такі факти та відповідні до них правовідносини [7].

Проаналізувавши встановлені обставини по справі, оцінивши надані згідно з положеннями ст. 60 ЦПК України докази, суд дійшов висновку, що строк подачі до нотаріальної контори заяви про прийняття спадщини позивачем пропущено з поважної причини, інших спадкоємців, зокрема і таких, що прийняли спадщину після смерті спадкодавця, немає. Отже, суд вважає позовні вимоги обґрунтованими та надає підстави для визначення позивачам додаткового строку у три місяці для прийняття спадщини;

2) ті, які виникають після прийняття спадщини у разі перерозподілу спадщини (не є обов'язковим етапом спадкової процедури). Вказана категорія спадкових спорів може фіксуватися лише після завершення попереднього етапу спадкування. Доказом цього є відповідна судово практика. Так, рішення Іванівського районного суду Херсонської області від 23 жовтня 2008 р. відмовлено в позові особи 1 до особи 2 про перерозподіл спадщини після смерті батька позивача та відповідачки, яку остання оформила винятково на своє ім'я і без урахування інтересів особи 1. Апеляційний суд Херсонської області, залишаючи рішення місцевого суду без змін, указав, що зі змісту ст. 1280 ЦК України випливає, що для перерозподілу спадщини необхідною умовою є її прийняття спадкоємцями. Оскільки позивач спадщину не прийняв, йому слід спочатку вирішити питання про надання додаткового строку для прийняття спадщини, а тому позовна заява про перерозподіл спадщини подана передчасно, на підставі чого суд першої інстанції правильно відмовив у задоволенні позовних вимог [10];

3) ті, які виникають після прийняття спадщини до отримання свідоцтва про право на спадщину. Прикладом такої категорії спадкових справ є справи про визнання права власності в порядку спадкування за законом. Так, Приморським районним судом міста Одеси у справі про визнання права власності в порядку спадкування за законом було встановлено, що у випадку, коли спадкоємцю було відмовлено в оформленні спадкових прав у зв'язку з відсутністю оригіналів правостановлюючих документів на квартиру, яка складає спадщину, особа може звернутися до суду з позовною заявою. Також згідно зі ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Отже, за позивачем було визнано право власності на спадкове майно [6].

У разі спадкування за заповітом доцільно виділити ще одну групу спадкових спорів, які виникають на етапі підготовчих дій до безпосереднього спадкування. Це такі спори:

- спори про усунення виконавця заповіту;
- спори щодо призначення виконавця заповіту;
- спори про визначення плати виконавцю заповіту тощо.

З огляду на таку класифікацію спадкових справ доцільним є виокремлення ще однієї їх особливості – подання спадкового позову можливе після відкриття спадщини, а у визначених законом випадках – після прийняття спадщини.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що характеристики спадкового позову дають підстави для класифікації справ щодо спадкування. Однак вищезазначені класифікації не є вичерпними. Вони можуть доповнюватись та удосконалюватись водночас із розвитком законодавства про спадкування. Доцільність вказаних класифікацій зумовлена тим, що відповідно до належності позову до певної класифікаційної групи процесуальний порядок їх розгляду буде мати особливості.

Література:

1. Гражданское процессуальное право / под ред. М.С. Шакарян. Москва, 2004. 1991 с.
2. Завгородня І.М. Поняття та особливості спадкових позовів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 188–197.
3. Іваненко Ю.В. Поняття позову та його елементи. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2011/Pravo/9_88132.doc.htm.
4. Удальцов І.В. Лекції з цивільного процесу. URL: <http://www.ex.ua/1167124>.
5. Пуль С.І. Особливості зміни предмета позову у цивільному судочинстві. *Форум права*. 2014. № 4. С. 286–292.
6. Рішення Приморського районного суду м. Одеси у справі № 522/21544/13-ц. URL: <https://scourt.info/doc/ACfm9e>.
7. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області у справі № 149/232/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37146411>.
8. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області у справі № 127/8172/15-ц від 23 червня 2015 р. URL: <https://scourt.info/doc/ACtq92>.
9. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва у справі 2/754/143/13 від 18.07.2013 р. URL: <https://cases.legal/uk/act-uk1-32458672.html>.
10. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Херсонської області від 18 грудня 2008 р. у справі № 22ц-2824/2008 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/896233>.
11. Харитонов С.О. Цивільний процес України. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/484-tsilvlniy-protses-ukrani-haritonov-o.html>.
12. Цивільно-процесуальне право України / за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 1999. 222 с.

Akimova A. The inheritance claim and its importance for the classification of inheritance cases

Summary. The article deals with the issues of determining the nature of inheritance lawsuits, distinguishing features of lawsuits in cases of inheritance from the general concept of lawsuits in civil procedural law. Added to common attributes of a hereditary claim, such as the time when a claim is made (only after opening the inheritance), special effect of the rules governing these relationships in time (at the time of opening of the inheritance), consideration by the courts exclusively in the civil procedure, the possibility of filing solely within the limits of hereditary legal relations is as follows: the factual

basis of a hereditary claim is a dispute about the right arising from hereditary relations, a claim for inheritance may be filed by a party to the hereditary relations, his representative, and persons acting in defense of rights, freedoms and his interests, an inheritance claim can only be brought before a court of first instance, a hereditary claim is a procedural prerequisite for opening an inheritance case and a counterclaim, the subject matter and basis of the hereditary claim must be specified. It is determined that a hereditary claim is a claim made to a court by a person (participant of hereditary relations), who believes that in the transfer of rights and duties (inher-

itance) from an individual (heir) to other persons (heirs), his rights, freedom or interests were violated, not recognized or challenged. It is proved that the structure of ordinary lawsuits extends to hereditary lawsuits, which includes three elements: the subject of the lawsuit, the grounds of the lawsuit, the content of the lawsuit. Hereditary claims are classified according to various criteria, including type of inheritance, composition of inheritance, stage of inheritance procedure, etc.

Key words: inheritance lawsuit, inheritance lawsuits, litigation, procedural features.